

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚТЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ, ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шәріпханова Перизат Қайратқызы

perizatshariphanova@gmail.com

6B04102-Экономика мамандығының 2-курс студенті

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана қ. Қазақстан

Ғылыми жетекшісі –Карипова А.Т.

Жұмыспен қамту мәселесі әрбір елдің, оның ішінде Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік дамуының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Қазіргі әлемдік жұмыссыздық бойынша көрсеткіш нәтижесінде Қазақстан 223 елдің арасында 106 орында тұр. Бұл мақала Қазақстандағы жұмыспен қамту мәселесінің экономикалық және әлеуметтік аспектілерін талдауға бағытталған.

Қазақстандағы жұмыспен қамту мәселесі – қоғамның экономикалық және әлеуметтік салаларына әсер ететін көп қырлы мәселе. Тұрақты экономикалық өсім мен көптеген инвестициялық жобаларға қарамастан, еліміз жұмыс орындарының біркелкі бөлінбеуіне, экономиканың жекелеген аймақтары мен секторларында жұмыссыздықтың өсуіне, сондай-ақ елдегі әйелдер жұмыссыздығының өсуіне тап болып отыр. Бұл мақаланың мақсаты – негізгі проблемаларды және оларды шешудің ықтимал жолдарын анықтау үшін Қазақстандағы жұмыспен қамту мәселесінің экономикалық және әлеуметтік аспектілеріне жан-жақты талдау жүргізу.

Қазақстандағы жұмыспен қамту мәселесі жылдар бойы өзекті болып қала береді және елдің экономикалық және әлеуметтік дамуының негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Экономикадағы жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) өсуі және шетелдік инвестицияларды тарту сияқты бірқатар оң үрдістерге қарамастан, халықты жұмыспен қамту проблемалары әлі де маңызды болып қалуда.

2020 жылдың қорытындысы бойынша жұмыссыздар 449 мың адамға жетті немесе 2019 жылдан 8,2 мың адамға ғана артық болды. Бір жылда жұмыссыздар санының барынша артуы орта жастағы (35-44 жас) адамдар арасында 103,8 мың адамнан 109,4 мың адамға дейін, сондай-ақ зейнеткерлік жас алдындағы (55-64 жас) 49,5 мыңнан 54,9 мыңға дейін байқалды [1].

2021 жылы жұмыссыздар саны 449,6 мың адамды құрады. Жұмыссыздық деңгейі 4,9% құрады. Жұмыссыз, бірақ жұмыс іздемейтін немесе жұмысқа кірісуге дайын емес адамдардың саны (әлеуетті жұмыс күші) 60,9 мың адамды құрады. 15 пен 28 жас аралығындағы жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 3,8%, NEET («Not in Education, Employment, or Training» - жұмыссыз және білім немесе білім алмаған адам) жастарының үлесі (ХЕҰ әдістемесі бойынша) 6,9% құрады [2].

2022 жылы 15 және одан жоғары жастағы халықты жұмыспен қамту деңгейі 65,3%, жұмыс күшіне – 95,1% құрады. 2022 жылға арналған жұмыссыздық деңгейі (Халықаралық еңбек ұйымының әдістемесі бойынша). тұрақты болып қалды және 4,9%-ды құрады. Жұмыссыздар саны (ХЕҰ әдістемесі бойынша) 458,3 мың адамды құрады. Жұмыспен қамтылмаған немесе білім алуда немесе оқуда жоқ NEET жастарының үлесі 6,5% құрады [3].

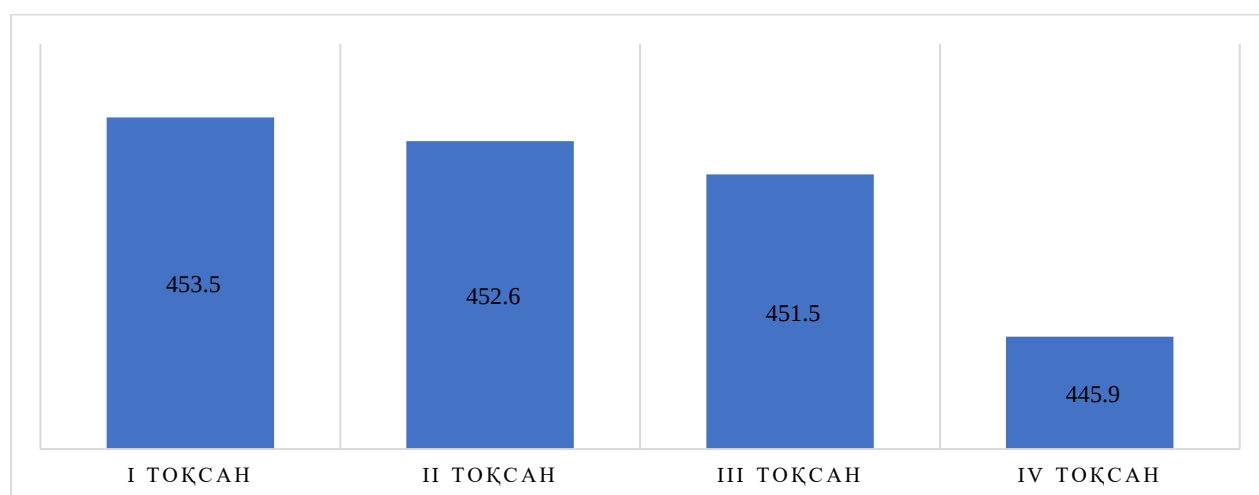
Сурет - 1. Қазақстан Республикасындағы 2019-2022 жылғы жұмыссыздар саны

Ескерту - [1, 4] әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған

2023 жылы 15 және одан жоғары жастағы халықты жұмыспен қамту деңгейі 65,2%, жұмыс күшіне – 95,3% құрады. Жұмыссыздық деңгейі (Халықаралық еңбек ұйымының әдістемесі бойынша) 4,7% құрады. Жұмыссыздар саны (ХЕҰ әдістемесі бойынша) 452,2 мың адамды құрады. Жұмыспен қамтылмаған немесе білім алуда немесе оқуда жоқ NEET жастарының үлесі 7,3% құрады [4].

Жұмыспен қамтудың ең көп үлесі саудада (16,7%), білім беруде (13,2%), өнеркәсіпте (12,3%) және ауыл шаруашылығында (11,5%) байқалды [4].

2023 жылдың екінші және үшінші тоқсандарының қорытындысы бойынша Қазақстандағы жұмыссыздық 4,7% құрап, тәуелсіздіктің бүкіл кезеңіндегі тарихи минимумға жетті. Оның себебі бұл Қазақстанда негізінен «Қуатты аймақтар – ел дамуының драйвері», «Кәсіпкерлікті дамыту» және «Агроөнеркәсіп кешенін дамыту» ұлттық жобаларын іске асыру аясында 45 мыңнан астам жаңа жұмыс орны ашылды. Ұлттық жобалар аясында жұмысқа орналастырылған азаматтардың 45%-ын жастар (20 573 адам) және мүмкіндігі шектеулі жандар (1 961 адам) құрайды. Қазақстандықтардың кәсіпкерлік бастамаларын қолдау үшін 5,3 мыңнан астам грант пен 4,7 мыңнан астам жеңілдетілген шағын несие берілді [5].

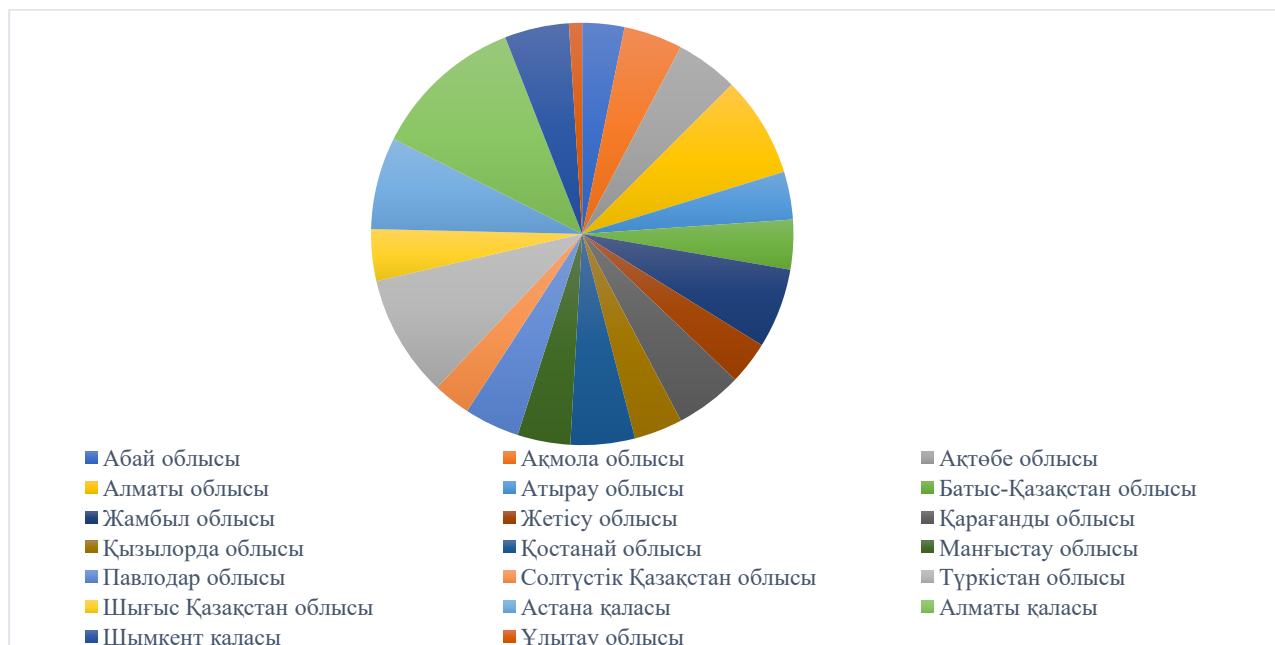

Сурет - 2. Қазақстан Республикасындағы 2023 жылғы жұмыссыздар саны

Ескерту - [4] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

2023 жылы өңірлер бойынша ең көп жұмыссыздар Алматы қаласында (52,6 мың адам), сондай-ақ Түркістан (41,7 мың адам) және Алматы (34,4 мың адам) облыстарында тұрды. Ең аз жұмыссыздар Ұлытау (4,5 мың адам), Солтүстік Қазақстан (13,5 мың адам) және Абай (14,5

мың адам) облыстарында болды [6].

Сурет - 3. Қазақстан Республикасындағы 2023 жылғы облыстар бойынша жұмыссыздар саны

Ескерту - [4] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Қазақстандағы экономика секторы бойынша жұмыспен қамту құрылымы ел экономикасының жағдайы мен даму бағыттарын көрсететін белгілі бір белгілермен сипатталады. Қазіргі уақытта халық жұмыспен қамтылған келесі негізгі секторларды бөліп көрсетуге болады:

Өндіруші салалар: Қазақстанда мұнай, газ, көмір, кен және басқа да пайдалы қазбаларды өндіруді қоса алғанда, өндіруші салалар экономикада маңызды рөл атқарады және айтарлықтай жұмыс орындарын қамтамасыз етеді.

Өнеркәсіп: Өнеркәсіптік секторға болат және металл бұйымдарын өндіру, химия, құрылыс материалдары, тамақ өңдеу және жұмыс орындарының айтарлықтай санын қамтамасыз ететін басқа да салалар кіреді.

Ауыл шаруашылығы: Қазақстан экономикасының маңызды саласы – астық, ет, сүт, жүн және басқа да ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруді қамтитын ауыл шаруашылығы. Еліміздің көптеген тұрғындары ауыл шаруашылығында, ірі агроөнеркәсіптік компанияларда да, шағын және орта бизнесте де жұмыс істейді.

Құрылыс: Инфрақұрылымдық жобалардың, тұрғын үй кешендерінің, коммерциялық және кеңсе ғимараттарының құрылысының арқасында елімізде құрылыс индустриясы белсенді дамып келеді, бұл да айтарлықтай адамдарды жұмыспен қамтуға мүмкіндік береді.

Сауда және қызмет көрсету: Бөлшек сауда, қызмет көрсету, туризм, білім беру, денсаулық сақтау және басқа да қызмет көрсету салалары экономиканың маңызды салалары болып табылады, халықтың көп бөлігін жұмыспен қамтамасыз етеді.

Қазақстандағы экономика секторы бойынша жұмыспен қамту құрылымы елдегі экономикалық қызметтің әртүрлілігін көрсетеді және оның әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі элементі болып табылады [7].

Сонымен қоса, соңғы уақытта еңбек нарығындағы өзекті тақырыптардың бірі – бұл әйелдердің жұмыссыздығы. Жынысы бойынша әйелдердің жұмыссыздық деңгейі ерлердің жұмыссыздық деңгейінен айтарлықтай жоғары: 5,7% - 4,1% құрайды және бұл 2012 жылдан бергі ең жоғарғы көрсеткіш. Бір жыл бұрын әйелдер арасындағы жұмыссыздық деңгейі 5,5% болса, ерлер арасындағы жұмыссыздық деңгейі 4,3% болды [8].

Қазақстан Республикасындағы жұмыссыз әйелдердің саны бір жылда 4,3%-ға өсіп, 2023

жылдың үшінші тоқсанында 257,4 мың адамды құрады, ал жұмыссыз ерлер саны 5,5%-ға азайып, 192,9 мың адамды құрады. Оның себептерінің бірі әйел адамдардың отбасыға аса маңызды көңіл бөлуі (декреттік демалысқа шығу және т.б). Сонымен қатар инженерия, құрылыс немесе ақпараттық технологиялар сияқты белгілі бір салаларда ер адамдар белгілі бір жұмыс түрлеріне қолайлы екендігі туралы алдын-ала түсінік бар, бұл жұмыс орындарының теңсіздігіне әкелуі мүмкін [9].

Жалпы алғанда, экономикалық сын-қатерлерді сәтті еңсеру үшін еңбек нарығын басқаруға икемділік пен инновациялық көзқарас, сондай-ақ Қазақстанда жұмыспен қамтуды қолдау және адами капиталды дамыту бойынша тиімді шараларды әзірлеу қажет.

Қазақстандағы жұмыспен қамту мәселесінің әлеуметтік аспектілері қоғамның әлауқаты мен әлеуметтік тұрақтылығы үшін маңызды мәнге ие.

- Кедейлік және әлеуметтік теңсіздік: жоғары жұмыссыздық және жеткіліксіз жалақы кедейлік пен әлеуметтік теңсіздіктің артуына әкелуі мүмкін. Жұмыстан шеттетілген немесе төмен жалақысы бар жұмыста жұмыс істейтін адамдар қаржылық қиындықтарға тап болуы мүмкін және негізгі қызметтерге қол жетімділігі шектеулі болуы мүмкін.

- Психологиялық және эмоционалдық әлауқат: ұзақ мерзімді жұмыссыздық немесе еңбек нарығының тұрақсыздығы адамдардың психологиялық және эмоционалдық әлауқатына теріс әсер етіп, күйзеліске, депрессияға және басқа психологиялық мәселелерге әкелуі мүмкін.

- Көші-қон және әлеуметтік қақтығыстар: жұмыссыздықтың жоғары деңгейі ішкі және сыртқы еңбек көші-қонын ынталандыруы мүмкін, бұл қоғамда, әсіресе жұмыспен қамту деңгейі төмен аймақтарда әлеуметтік қақтығыстар мен шиеленістерді тудыруы мүмкін.

- Демографиялық өзгерістер және әлеуметтік қорғау: жастар мен зейнет жасындағы адамдар арасындағы жұмыссыздықтың артуы демографиялық өзгерістерге және халық құрылымындағы өзгерістер мен әртүрлі топтардың қажеттіліктерін ескере отырып, әлеуметтік қорғау жүйесін бейімдеу қажеттілігіне әкелуі мүмкін.

Жұмыспен қамту мәселесінің әлеуметтік аспектілерін шешу кешенді тәсілді, оның ішінде жұмысқа қолжетімділік үшін тең мүмкіндіктер жасау, халықтың осал топтарын қолдау, әлеуметтік қорғау жүйесін дамыту және әлеуметтік интеграция мен тұрақтылық үшін жағдай жасау шараларын талап етеді [10].

Қазақстандағы үкімет пен қоғамдық ұйымдардың бастамалары жұмыспен қамтуды қолдауға және еңбек нарығын дамытуға жәрдемдесуге бағытталған. Төменде негізгі бастамалар берілген:

Жұмыспен қамтудың мемлекеттік бағдарламалары: Қазақстан Үкіметі жұмыспен қамтуға жәрдемдесетін бағдарламалар мен іс-шараларды жүйелі түрде әзірлейді және жүзеге асырады. Бұл бағдарламалар жаңа жұмыс орындарын құру, жұмыс күшін оқыту және қайта даярлау, кәсіпкерлікті қолдау және жұмыспен қамтудың өсуін ынталандыру үшін инфрақұрылымды дамыту шараларын қамтиды.

Оқыту және қайта даярлау: мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар еңбек нарығының өзгермелі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жұмыс күшін оқыту және қайта даярлау бағдарламаларын жүргізеді. Бұл кәсіптік оқыту курстарын, жұмыс орнында оқытуды және өзін-өзі жұмыспен қамтуды қолдау бағдарламаларын қамтуы мүмкін.

Шағын және орта бизнесті қолдау: кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыру және жаңа жұмыс орындарын құру үшін мемлекет шағын және орта бизнеске қаржылық қолдау, салықтық жеңілдіктер және консультациялық қызметтер көрсетеді. Кәсіпкерлік қоғамдастықтың дамуына қоғамдық ұйымдар да көмектесе алады.

Әлеуметтік бағдарламалар мен жобалар: қоғамдық ұйымдар халықтың осал топтарын, оның ішінде жұмыссыздарды, жастарды, әйелдерді және мүмкіндігі шектеулі адамдарды қолдауға бағытталған әлеуметтік бағдарламалар мен жобаларды жүзеге асыруға белсенді қатысады [11].

Қазақстандағы жұмыспен қамту мәселесін шешудің келешегі экономикалық өсуді ынталандыру, адами капиталды дамыту, кәсіпкерлік пен инновацияны қолдау, өңірлік еңбек

секторын әділ дамыту, халықтың осал топтарын жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және әлеуметтік қорғау және өзгерістерге бейімделу жүйесін дамыту болып табылады.

Берілген мәселені шешудегі келесі іс-шаралар ұсынылады:

1. «Еңбек туризмі» мемлекеттік бағдарламасын құру. Жұмыссыз азаматтарды шетелге қысқа мерзімді тағылымдамадан өтуге және тағылымдамадан өтуге жіберу жоспарлануда, бұл оларға жаңа дағдылар мен жұмыс тәжірибесін алуға мүмкіндік береді, содан кейін оларды өз елінде қолдана алады.

2. Экологиялық технологиялар секторын және жасыл жұмыс орындарын дамыту. Экологиялық таза технологиялар саласындағы кәсіпкерлікті ынталандыру жаңа жұмыс орындарын құруға және елдегі экологиялық жағдайды жақсартуға көмектеседі.

3. Мигранттарды өндірістік процестерге тарту. Мигранттарды кадрлармен қамтамасыз етілмеген өндірістерде жұмыс істеуге тартуға бағытталған бағдарламаларды құру жұмыс күші тапшылығы мәселесін шешіп, жұмыссыздық деңгейін төмендетуі мүмкін.

4. Адамдар онлайн курстарға, оқу материалдарына және бос жұмыс орындарына қол жеткізе алатын «Цифрлық жұмыспен қамту орталығын» құру. Бұл тәсіл жұмыс іздеуді ыңғайлы және тиімді етеді.

Бұл әдеттен тыс жолдар жұмыссыздықпен күресудің дәстүрлі шараларын толықтыра алады және Қазақстан азаматтары үшін жаңа жұмыс мүмкіндіктерін жасауға көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Еңбек ресурстарын дамыту орталығы [<https://iac.enbek.kz/kk/node/1046>]
2. [Электронный ресурс]. – URL: [Ситуация на рынке труда в 2021 году \(www.gov.kz\)](http://www.gov.kz)
3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы [2022г. - Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан (stat.gov.kz)]
4. Жарияланымдар - Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы (stat.gov.kz)
5. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.zakon.kz/obshestvo/6410608-kak-snizhayut-uroven-bezrobotitsy-v-kazakhstane.html?ysclid=lucwtyfq32535731329>
6. Forbes Kazakhstan [https://forbes.kz/actual/hr/bezrobotitsa_v_rk_i_v_mire_po_ofitsialnyim_dannym_v_kazahstane_v_se_neploho?ysclid=lu1pad6c22773358960]
7. [Электронный ресурс]. – URL: <https://kz.kursiv.media/2022-12-22/prirost-rabochej-sily-v-kazahstane-zamedlilsya-no-eto-ne-samaya-bolshaya-problema/?ysclid=lucyyhyk4z158207058>
8. [Электронный ресурс]. – URL: https://forbes.kz/news/2023/01/10/newsid_292620?ysclid=lucxw1xh3q76160228
9. <https://ekonomist.kz/zhussupova/bezrobotica-v-kazakhstane-problema/>
10. Жусупова А. Феномен самозанятости в Казахстане как отражение специфики социальноэкономического развития // [Электронный ресурс]. URL: <https://www.academia.edu/39297504> (Дата обращения: 14.03.2019).
11. Безработица в Республике Казахстан (kazportal.kz)